

Izpētes darbs par tēmu

“Kā cilvēki tiek vervēti darbam Latvijā: saistība starp darbā pieņemšanas praksēm un cilvēku tirdzniecību darbaspēka ekspluatācijas nolūkā”

mag.iur.Gita Miruškina

biedrības “Patvērums “Drošā māja”” juriste

**Baltijas jūras valstu padomes Projektu atbalsta
fonda līdzfinansētais projekts CAPE**

**“Kompetenču veidošana, palīdzības sniegšana
un kriminālvajāšana darba ekspluatācijas
gadījumos Baltijas jūras reģionā”**

2020

Šis ziņojums ir paredzēts tikai vispārējai informācijai. Baltijas jūras valstu padome nesniedz nekādas garantijas attiecībā uz šīs publikācijas informācijas precizitāti vai pilnīgumu. Šeit izteiktie viedokļi, secinājumi, interpretācijas un secinājumi ir autoru viedoklis un ne vienmēr pārstāv Baltijas jūras valstu padomes oficiālo nostāju.

KOPSAVILKUMS

Izpētes darba mērķis ir atklāt saistību starp darbā pieņemšanas praksēm un cilvēku tirdzniecību darbaspēka ekspluatācijas nolūkā. Izpētes darba objekts ir personas, kuras ir saskārušās ar piespiedu darbu un/vai darbaspēka ekspluatāciju, kā arī kompetento iestāžu eksperti. Izpētes darba autores uzdevumi mērķa sasniegšanai ir atklāt, kādas darbā iekārtošanās prakses pastāv darba ņēmēju migrantu izcelsmes valstīs, kā šīs prakses atvieglo darbaspēka ekspluatāciju Latvijā, noskaidrot darbaspēka ekspluatācijas riskam pakļautās mērķa grupas, kādas ir darba ņēmēju migrantu ekspektācijas un sastaptā realitāte, kāda ir kompetento iestāžu pieredze un prakses ar darbaspēka ekspluatācijas gadījumiem, un kādus šķēršļus eksperti saredz, kas apgrūtina darba ņēmēju migrantu ekspluatācijas novēršanu.

Apkopojot jomu regulējošos normatīvos aktus, tika secināts, ka cilvēku tirdzniecība darbaspēka ekspluatācijas nolūkā normatīvajos aktos netiek minēta un tas ir salīdzinoši jauns termins. Otrkārt, tika secināts, ka, sakārtojot migrāciju un darba tiesības regulējošos normatīvos aktus, mazināsies darba ekspluatācijas kā cilvēku tirdzniecības formas riski.

Kopumā pētījuma mērķa grupas pārstāvji atklāj, ka pastāv kopsakarība starp to, kādas darbā pieņemšanas prakses ir darba ņēmēju migrantu izcelsmes valstīs (un to atšķirības ar darbā iekārtošanās praksēm Latvijā un pārējā Eiropā) un cilvēku tirdzniecību darbaspēka ekspluatācijas nolūkā.

Darbā iekārtošanās praksi darba ņēmēju migrantu izcelsmes valstīs (Tadžikistāna, Uzbekistāna, Indija) raksturo (a) neformāls un nesistemātisks process, (b) darba meklēšana tikai caur pazīstamiem kontaktiem, (c) mutiska vienošanās par darbu (un visiem ar to saistītiem apstākļiem), (d) paļaušanās un uzticēšanās tautiešiem un viņu sniegtajai informācijai (informācija netiek pārbaudīta).

Izpētes darbā tika atklāts, ka darbā iekārtošanās prakses darba ņēmēju migrantu izcelsmes valstīs atvieglo viņu ekspluatēšanu darbam Latvijā, jo (a) darba ņēmēji migranti nepieprasa darba līgumu un citus dokumentus, (b) uzticas visai informācijai, ko apgalvo vervētājs, īpaši, ja vervētājs ir cietušā tautietis, (c) nepārzina informāciju par darbā iekārtošanu un

nodarbinātības nosacījumiem Latvijā un (d) pieļauj darba organizēšanu neformālā veidā (nav darba laika un darba algas uzskaites, darba drošība un tml.).

Praktiski visi darba ņēmēji migranti, kuri ir cietuši no darbaspēka ekspluatācijas Latvijā, vervētājiem ir maksājuši naudas summas līdz pat 3000 eiro par darbā iekārtošanu Latvijā. Izpētes rezultātā ir identificētas piecas galvenās darba ņēmēju migrantu ekspektācijas un attiecīgi sastaptā realitāte attiecībā uz viņu nodarbinātību Latvijā. Pirmkārt, tā ir darba alga. Darba ņēmējiem migrantiem ir solīta konkrēta un regulāri izmaksāta alga, tomēr realitātē alga tika izmaksāta neregulāri (vai nemaz), nepamatoti (par ko tiek maksāts), nepietiekami, algu samazinot ar mākslīgi radītiem parādiem, soda naudām un citiem ieturējumiem (par dzīvesvietu, apģērbu, pārtiku) un radot parādu verdzību. Otrkārt, tā ir dzīvesvieta. Darba ņēmējiem migrantiem tika solīta pienācīga un apmaksāta dzīvesvieta, tomēr realitātē viņi tika izmitināti nepiemērotos un bieži vien antisanitāros apstākļos (pagrabos, vecu veikalu zālēs, turpat ražošanas cehā, uz veciem matračiem un tml.), par tiem veicot ieturējumus no darba algas. Trešā ekspektācija ir darba pienākumi. Darba ņēmēji migranti ir gaidījuši vienu konkrētu darba devēju ar konkrētiem darba pienākumiem (piemēram, atslēdznieks), tomēr realitātē viņi tika iesaistīti darbinieku nomas biznesā, tiekot iznomāti daudziem darba devējiem dažādās profesijās. Iznomāšanas process darba ņēmējiem migrantiem nav bijis skaidrots, nav bijis saprotams, paredzams un pašu izvēlēts. Ceturtais apstāklis, kas tika sagaidīts no darba Latvijā ir darba apstākļi. Solīto konkrēto un pienācīgo darba pienākumu un apstākļu vietā darba ņēmēji migranti piedzīvoja garas darba stundas (līdz pat 18 stundām dienā), nenormētu un neprognozējamu darba laiku, bez iespējām ņemt brīvdienas, vai gluži otrādi – piespiedu dīkstāvi uz nenoteiktu laiku. Darba apstākļus raksturo arī draudu izteikšana un fiziskas vardarbības pielietošana, ar mērķi nodarbinātos piespiest veikt noteiktos darba pienākumus noteiktajos apstākļos. Savukārt piektais apstāklis, kas tika sagaidīts, bija nokārtota dokumentācija, kas nodrošina legālu nodarbinātību Latvijā. Darba ņēmēji migranti, maksājot pakalpojuma maksu, sagaidīja, ka vīza, ceļošanas dokumenti, uzturēšanās atļaujas un citi nepieciešamie dokumenti būs nokārtoti bez papildus maksas no darbā iekārtotāja. Realitātē tiek nokārtota tikai vīza un nopirktas biļetes. Par citu dokumentu izgatavošanu tiek pieprasītas papildus maksas (ieturējumi no darba algas), tie nodarbinātajiem nereti netiek izsniegti (pases un uzturēšanās atļaujas), savukārt darba līgumi, iesniegumi un citi dokumenti bez skaidrojuma ir jāparaksta latviešu valodā.

Kompetento iestāžu ekspertu viedokļi atklāj, ka visbiežākā saskarsme ar potenciālajiem darbaspēka ekspluatācijas upuriem ir Valsts darba inspekcijai, Informācijas centram

iebraucējiem un Valsts policijai. Visretākā saskarsme ir Nodarbinātības valsts aģentūrai, Latvijas Būvnieku nozares arodbiedrībai un darba devējiem. Kompetento iestāžu pieredze atklāj, ka potenciālos darbaspēka ekspluatācijas gadījumus vieglāk ir saredzēt un novērst gadījumos, kad vairākas iestādes sadarbojas. Valsts iestādes ir spējīgas rīkoties tikai savas kompetences ietvaros, tāpēc sadarbība ar citām iestādēm palielina resursu un rīcību daudzumu, ko var izmantot, lai darbaspēka ekspluatācijas gadījumus gan saredzētu, gan novērstu.

Izpētes darbā atklājas, ka, lai novērstu darba ņēmēju migrantu ekspluatāciju Latvijā, pastāv dažādi šķēršļi. Pirmkārt, tās ir nepilnības normatīvajos aktos. Galvenās normatīvo aktu nepilnības, uz kurām norāda eksperti, ir Pilsonības un migrācijas lietu pārvaldes prasības pret darbaspēka nodrošināšanas pakalpojuma sniedzējiem, kad tie nodarbina personas no trešajām valstīm, radot situāciju, kad nav iespējams izsekot, pie kura darba devēja migrants ir nodarbināts, kā arī terminu „minimālā darba alga” un „finanšu apjoms, kas nepieciešams ārzemniekam” pieļautā interpretācija. Otrkārt, darbaspēka ekspluatācijas apkarošanu apgrūtina tas, ka nereti tā ir starptautiska ķēde, kur Latvija ir tikai viens no posmiem, un sadarbības komplicētība ar citu valstu kompetentajām iestādēm. Treškārt, eksperti atklāj, ka arī kultūratšķirības, kas pastāv starp darba ņēmējiem migrantiem un vietējo kopienu, apgrūtina darbaspēka ekspluatācijas gadījumu risināšanu un palīdzības sniegšanu cietušajiem. Galvenās atšķirības ir izpratne par tādiem procesiem, kā nodarbinātība, normatīvais regulējums, palīdzības meklēšana, kā arī izpratne par situāciju, kurā personas ir nonākušas. Tāpat kā šķēršļi tika minēti sadarbības trūkums starp kompetentajām iestādēm un kapacitātes trūkums, lai uzraudzītu darbaspēka nodrošināšanas pakalpojuma sniedzēju darbību.

Izpētes darba ietvaros tika analizēts sabiedrisko mediju (ziņu) portālu veidotais saturs 2019. gadā par darbaspēka ekspluatācijas tēmu. Analīze atklāja, ka galvenie notikumi, kam medijos tika pievērsta uzmanība, bija gadījums, kad darbaspēka ekspluatācijas rezultātā par cilvēku tirdzniecības upuriem kļuva 16 personas no Tadžikistānas, tiesas process par lietu, kurā Latvijā tika ekspluatēti divi darbinieki (slaucēji), kā arī filmas „Oļegs” kampaņa, kas veltīta darbaspēka ekspluatācijas tēmai. Sabiedrisko mediju ziņu saturs par darbaspēka ekspluatācijas tēmu veidojas ne tikai no lieliem notikumiem, bet arī no dažādu kompetento iestāžu ekspertu viedokļiem. Rezultātā, medijos tiek atspoguļots saturs, kas sabiedrību izglīto par modernās verdzības riskiem un tās patieso „seju”, pievērš uzmanību darbaspēka

eksploatācijas problēmai un tiem trūkumiem, kas traucē to izskaust, kā arī aicina sabiedrību būt aktīvai un līdzdarboties tās novēršanā.

Izpētes darba rezultāti atklāj, ka darba ņēmēju migrantu eksploatācijas novēršanai ir nepieciešami dažādi preventīvie pasākumi. Kā galvenais pasākums (vai pasākumu kopums), ko nepieciešams veikt, ir sabiedrības un darba ņēmēju migrantu izglītošana (par nodarbinātības sistēmu, par darbā pieņemšanu, par normatīvajiem aktiem, tiesībām, pienākumiem un riskiem). Lai to veiktu, eksperti norāda, ka nepieciešams uzlabot esošos instrumentus (piemēram, Valsts darba inspekcijas tīmekļa vietni) un radīt jaunus (piemēram, mobilā aplikācija par darba iespējām Eiropā). Lai labāk novērstu darbaspēka eksploatāciju, eksperti aicina kompetentās iestādes uz ciešāku sadarbību, kas atvieglos gadījumu atklāšanu, novēršanu un palīdzības sniegšanu.